

Ouders over het opvoeden van hun kind met autisme: Uitdagend én dankbaar

Lana De Clercq is orthopedagoog en doctor in de pedagogische wetenschappen, ze werkt als onderzoeker aan de vakgroep Orthopedagogiek, Universiteit Gent.

INTRODUCTIE

Heel wat onderzoek naar de ervaringen van ouders van kinderen met autisme focust op het psychisch welbevinden van deze ouders en meer bepaald ouderlijke stress [1, 2]. Hoewel deze studies aantonen dat ouders van kinderen met autisme meer ouderlijke stress ervaren in vergelijking met ouders van kinderen zonder autisme of een andere ontwikkelingsproblematiek, is er maar weinig onderzoek naar wat ouders specifiek doen in de interactie met hun kind, namelijk hun opvoedingsgedrag. Dit is jammer, omdat er steeds meer evidentie is dat opvoedingsgedrag een vitale rol speelt in de ontwikkeling en het welzijn van kinderen met autisme [3].

In dit onderzoek vroegen we aan 303 ouders van kinderen met autisme om via vragenlijsten en/of interviews te rapporteren over de gedrags- en/of emotionele moeilijkheden bij hun kind, de sterktes van hun kind, de persoonlijkheid van hun kind, hun eigen opvoedingsgedrag, hun ouderlijke stress,... De ouders die deelnamen hadden een kind met autisme tussen de 10 en 19 jaar (gemiddeld 12 jaar), waren voornamelijk moeders (94%) en werden uitgenodigd om deel te nemen via diverse kanalen, zoals scholen, thuisbegeleidingsdiensten en sociale media.

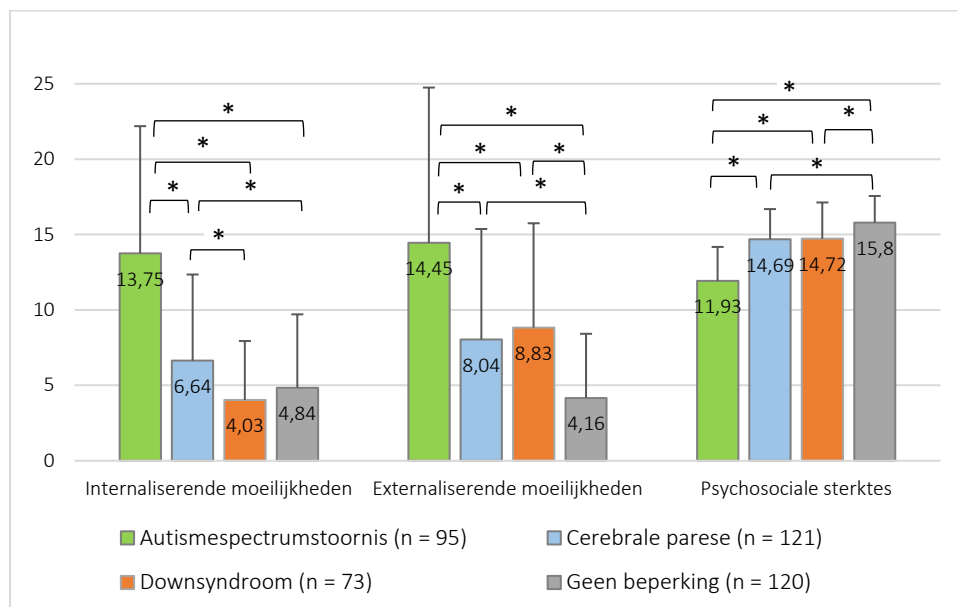
In dit onderzoek gingen we op zoek naar kwetsbare verhalen, de uitdagingen die ouders ervaren, maar gaven we ook aandacht aan de veerkrachtige verhalen en zagen we dat ouders met veel doorzetting en positiviteit hun kind benaderen.

EEN UITDAGING VOOR OUDERS: OMGAAN MET GEDRAGS-EN/OF EMOTIONELE MOEILIKHEDEN BIJ HUN KIND

Als we het over opvoeding bij kinderen met autisme hebben, is het interessant om te vertrekken vanuit de ontwikkeling van kinderen. Onderzoek toont immers aan dat voor ouders van kinderen met autisme één van de grootste uitdagingen ligt in het omgaan met gedrags- en/of emotionele moeilijkheden bij hun kind. Heel wat van deze ouders zijn op zoek hoe ze kunnen omgaan met angstig of teruggetrokken gedrag van hun kind (d.w.z., gedrag dat zich naar binnen keert, m.a.w. internaliserend gedrag) of agressief of regel overschrijdend gedrag (d.w.z., gedrag dat zich naar buiten keert, m.a.w. externaliserend gedrag).

In deze studie, vroegen we 95 ouders van kinderen met autisme (gemiddelde leeftijd 12,5 jaar) om te rapporteren over de gedrags- en/of emotionele moeilijkheden van hun kind, de psychosociale sterktes van hun kind en hoe deze gedragingen veranderden over de tijd. Dezelfde vragen werden gesteld aan 121 ouders van kinderen met cerebrale parese (een fysieke beperking n.a.v. een hersenverlamming), 73 ouders van kinderen met downsyndroom, en 120 ouders van kinderen zonder een gekende beperking. Door verschillende oudergroepen te bevragen, werd het mogelijk om de ervaringen van ouders van kinderen met autisme meer in perspectief te plaatsen.

De bevindingen toonden aan dat zowel kinderen met autisme, cerebrale parese als downsyndroom een gemeenschappelijke kwetsbaarheid delen, namelijk een verhoogd risico op het ontwikkelen van gedrags- en/of emotionele problemen in vergelijking met kinderen zonder een beperking (Figuur 1). Volgens ouders, toonden kinderen met autisme het meest uitdagende gedragsprofiel, gekenmerkt door hogere niveaus van internaliserende en externaliserende moeilijkheden en lagere niveaus van psychosociale sterktes.

Figuur 1. Gedrags-en/of emotionele moeilijkheden en sterktes bij kinderen met autisme, cerebrale parese, downsyndroom en zonder een beperking (geven significante verschillen weer)*

Verder gingen we na of deze moeilijkheden en sterktes bij kinderen met autisme veranderen wanneer ze ouder werden en ontwikkelden van 10-jarige tieners tot 19-jarige volwassenen. De bevindingen toonden aan dat internaliserende moeilijkheden, zoals angstig en teruggetrokken gedrag, gemiddeld gezien, niet veranderde wanneer de kinderen 9 jaar ouder werden. Externaliserende moeilijkheden, zoals agressie of regel overschrijdend gedrag, daarentegen, nam wel af van 10 naar 16 jaar oud, en ook psychosociale sterktes namen toe van 16 naar 19 jaar oud.

Hoewel algemeen wordt aangenomen dat de overgang van de kindertijd naar (vroege) volwassenheid voor elk kind nieuwe uitdagingen met zich meebrengt [4], geven de resultaten aan dat deze overgang kan worden beschouwd als een cruciale periode voor zowel kinderen met autisme als hun ouders. Tijdens interviews vertelden heel wat ouders dat deze overgang bijzonder uitdagend is, aangezien ze worstelen met een delicaat evenwicht tussen, enerzijds, het streven van het kind naar onafhankelijkheid en, anderzijds, de blijvende nood aan structuur en voorspelbaarheid.

Om gezinnen tijdens deze overgangsperiode te ondersteunen, kan het waardevol zijn om ouders en kinderen door middel van psycho-educatie informatie te verstrekken over de fysieke, gedragsmatige en emotionele veranderingen van hun kind tijdens de puberteit, met een specifieke focus op hoe deze veranderingen interageren met autisme-specifieke gevoeligheden. Zorgverleners kunnen tijdens deze periode ook extra aandachtig zijn voor het welzijn en het gevoel van 'anders zijn' bij kinderen en hun ouders. Om deze gevoelens van 'anders zijn' een plaats te geven, is het belangrijk dat zorgverleners, maar ook belangrijke anderen voor kinderen, diversiteit erkennen en respecteren. Zo krijgen kinderen het gevoel dat 'anders zijn' deel uitmaakt van 'de norm' en dat diversiteit gewaardeerd wordt.

DE OPVOEDING VAN OUDERS BEÏNVLOEDT DE ONTWIKKELING VAN KINDEREN, EN OMGEKEERD

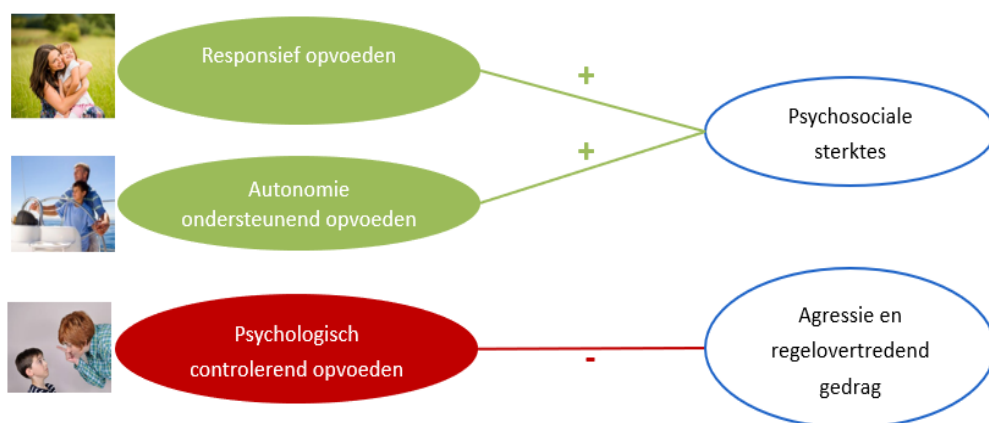
Uit onderzoek weten we dat kinderen zich niet ontwikkelen in een vacuüm, maar in continue interactie staan met hun omgeving. Ook wanneer het gaat over gedrags-en/of emotionele moeilijkheden en sterktes, speelt de omgeving een rol. De ouder-kind relatie kan namelijk als fundamenteel transactioneel gezien kan worden [5, 6], waarbij het opvoedingsgedrag van ouders het kind beïnvloedt en het gedrag van een kind op zijn beurt het opvoedingsgedrag van de ouder.

Volgens de Zelfdeterminatie theorie [7], een theorie over menselijke motivatie, is het zelfs zo dat de psychologische groei en welzijn van ieder individu bepaald wordt door de interactie met de omgeving. De omgeving kan de groei van een individu enerzijds stimuleren, maar anderzijds ook belemmeren.

Binnen onze studies maakten we gebruik van de Zelfdeterminatietheorie om naar opvoeding te kijken. We keken naar twee opvoedingsgedragingen waarvan eerder onderzoek aantoonde dat deze de ontwikkeling en noden van kinderen stimuleert (d.w.z., nood-ondersteunend opvoedingsgedrag, zoals responsief en autonomie ondersteunend opvoeden) en één opvoedingsgedrag die de ontwikkeling en noden van kinderen belemmert (d.w.z., nood-ondermijnend opvoedingsgedrag, namelijk psychologisch controlerend opvoeden) [8]. Waar ouders die autonomie-ondersteunend opvoeden geduldig het ritme van hun kind volgen, empathisch zijn, keuze aanbieden en initiatief bij hun kind aanmoedigen, wordt responsief opvoedingsgedrag gekenmerkt door mentale en fysieke aanwezigheid, het uiten van betrokkenheid en (emotionele en fysieke) warmte. Psychologische controle wordt daarentegen gekenmerkt door het gebruik van controlerende of dreigende taal, het induceren van schuld of

schaamte bij het kind, en het negeren van de keuze en inbreng van het kind. Hoewel de relaties tussen deze opvoedingsgedragingen en de ontwikkeling van kinderen al breed onderzocht werden bij kinderen zonder een ontwikkelingsproblematiek [8], was er nog geen onderzoek dat dit bestudeerde in gezinnen met autisme.

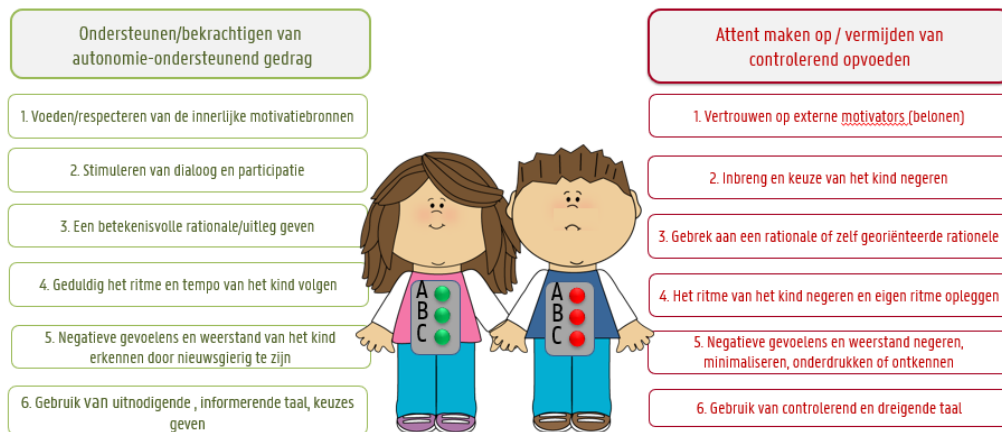
Daarom onderzochten we deze relaties bij 409 ouders van kinderen met autisme, cerebrale parese, downsyndroom en zonder een beperking. Interessant genoeg, toonden de resultaten twee paden die in alle groepen naar voor kwamen (Figuur 2). Ten eerste, een groen pad, dat aantoonde dat autonomie-ondersteunend én responsief opvoedingsgedrag positief samenhangt met psychosociale sterktes bij kinderen. Deze samenhang kunnen we in twee richtingen interpreteren. Enerzijds, toont dit groene pad aan dat kinderen met autisme zich meer aangemoedigd voelen om hun psychosociale sterktes te tonen en verder te ontwikkelen wanneer hun ouders hen stimuleren, zich afstemmen op hun tempo en op een warme en gevoelige manier reageren. Anderzijds, in de andere richting, toont het groene pad ook aan dat wanneer ouders de psychosociale sterktes van hun kind meer erkennen, dit ouders op een positieve manier stimuleert om verder in te zetten op nood-ondersteunende opvoedingsgedragingen. Ten tweede, vonden we ook een rood pad, waarbij psychologisch controlerend opvoedingsgedrag samenhangt met meer externaliserend gedrag. Enerzijds toont dit rode pad aan dat kinderen met autisme meer agressief of regeloverschrijdend gedrag vertonen wanneer hun ouders streng disciplinerende zijn of controlerende strategieën gebruiken. In de andere richting, kunnen we ook stellen dat ouders van kinderen die meer externaliserend gedrag vertonen de neiging hebben om meer controlerend opvoedingsgedrag te gebruiken als reactie op dit externaliserend gedrag.

Figuur 2. De relatie tussen opvoedingsgedrag en de ontwikkeling van kinderen

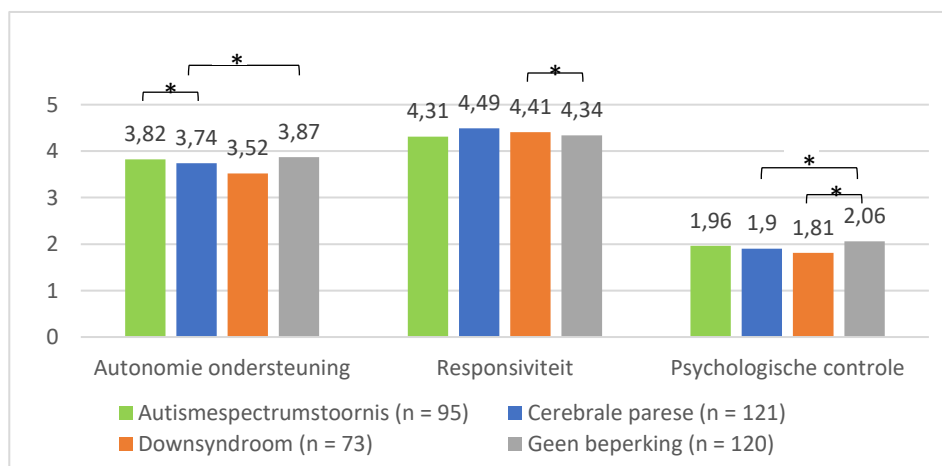
Uit deze bevindingen leren we dat nood-ondersteunend opvoedingsgedrag, zoals autonomie-ondersteuning en responsiviteit, bijdragen aan een positieve ontwikkeling van kinderen, terwijl controlerend opvoeden best vermeden wordt. Daarom is het nuttig dat gezinsinterventies en ouderondersteuning zich richten op het verminderen van controlerend opvoedingsgedrag en uitdagend kindgedrag, maar ook op het erkennen en versterken van nood-ondersteunend opvoedingsgedrag en

de psychosociale sterktes van kinderen (Figuur 3). Eerder ontwikkelde autonomie-ondersteunende ouderschapsprogramma's bij kinderen zonder een beperking [9, 10] kunnen hierdoor ook een meerwaarde bieden bij gezinnen met een kind met autisme. De bevindingen roepen op om bij zowel opvoedingsondersteuning als bij onderzoek in te zetten op sterktes en zaken die goed lopen. Zo kan het erg waardevol zijn om de inspanningen van zowel ouders als kinderen te erkennen en versterken, in plaats van louter te focussen op manieren die controlerend opvoedingsgedrag of uitdagend kindgedrag kunnen verminderen.

Figuur 3. Handvaten om autonomie-ondersteunend opvoeden te ondersteunen en controlerend opvoeden te vermijden

Wanneer we bijvoorbeeld het opvoedingsgedrag van ouders van kinderen met autisme, cerebrale parese, downsyndroom en zonder een beperking naast elkaar leggen (Figuur 4), zien we slechts kleine verschillen in opvoedingsgedrag tussen de groepen. Dit toont aan dat ouders van kinderen met een ontwikkelingsproblematiek, waaronder autisme, doorzetting en volhouding tonen om hun kind op een nood-ondersteunende manier op te voeden, ondanks de vele uitdagingen die ze ervaren (zie verder).

Figuur 4. Verschillen in opvoedingsgedrag tussen ouders van kinderen met autisme, cerebrale parese, downsyndroom en zonder een beperking (* geven significante verschillen weer)

OOK DE PERSOONLIJKHEID VAN EEN KIND BEÏNVLOEDT DE ONTWIKKELING VAN GEDRAGS- EN/OF EMOTIONELE MOEILIKHEDEN EN STERKTES, EN HOE GEVOELIG EEN KIND IS VOOR DE IMPACT VAN

OPVOEDING

Het ene kind is energiek, expressief en ordelijk, het andere is teruggetrokken, afwachtend en creatief. Deze kenmerken maken kinderen uniek in hoe ze hun omgeving interpreteren en er op reageren. Naast opvoedingsgedrag, toont eerder onderzoek aan dat ook deze unieke persoonlijkheid van kinderen een belangrijke rol speelt bij de ontwikkeling van gedrags- en/of emotionele moeilijkheden en psychosociale sterktes.

In voorgaand onderzoek bij kinderen zonder autisme zien we dat kinderen die minder energiek, expressief en optimistisch zijn (d.w.z., lagere Extraversie) of net angstiger zijn of minder zelfvertrouwen hebben (d.w.z., minder Emotionele Stabiliteit) meer risico vertonen op het ontwikkelen van internaliserende moeilijkheden. Kinderen die dominant en egocentrisch overkomen (d.w.z., lagere Welwillendheid) of net angstiger of weinig zelfvertrouwen hebben (d.w.z., lagere Emotionele Stabiliteit) zouden meer risico vertonen op externaliserende moeilijkheden [11, 12].

Interessant genoeg, zagen we dezelfde associaties terugkomen bij een groep van 141 kinderen met autisme. We zagen ook dat persoonlijkheid, naast gedrag- en/of emotionele moeilijkheden, samenhang met meer psychosociale sterktes. Ouders die hun kind met autisme hoger scoorden op Welwillendheid (d.w.z., altruïstisch, meegaand, gericht naar anderen) en Extraversie (d.w.z., energiek, expressief, optimistisch, niet verlegen) rapporteerden meer psychosociale sterktes bij hun kind.

Verder kunnen we ons ook afvragen of opvoedingsgedrag hetzelfde effect heeft voor elk kind. Of m.a.w., is het mogelijk dat kinderen meer of minder gevoelig zijn voor de impact van bepaald opvoedingsgedrag omwille van hun persoonlijkheid? In een bevraging bij 141 ouders van kinderen met autisme vonden we hiervoor enige evidentie. Kinderen met autisme die angstiger (d.w.z., lagere Emotionele Stabiliteit), minder altruïstisch en meegaand (d.w.z., lagere Welwillendheid) of sneller afgeleid en minder ordelijk zijn (d.w.z., lagere Consciëntieusheid), toonden meer agressief of regel overschrijdend gedrag wanneer ouders controlerend opvoeden. Kinderen met autisme die net hoger scoorden op deze persoonlijkheidskenmerken (nl., zelfzeker zijn, gericht naar anderen, meegaand, planmatig, doorzetting tonen) waren minder gevoelig voor dit controlerend opvoeden en reageerden amper met agressie of regel overschrijdend gedrag.

Samenvattend, toonden de bevindingen dat de persoonlijkheid van een kind er voor kan zorgen dat kinderen meer of minder gedrags-en/of emotionele moeilijkheden of psychosociale sterktes ontwikkelen, of dat ze net gevoeliger zijn voor de effecten van opvoedingsgedrag. Daarom is het belangrijk om bij de ondersteuning aan een kind met autisme interesse en nieuwgierigheid te tonen in de persoonlijkheid van het kind en om er zo goed mogelijk op af te stemmen. Het ene kind is namelijk gevoeliger om angstig gedrag te tonen of om net te reageren met agressie wanneer het zich onbegrepen of onzeker voelt. Het kan daarom waardevol zijn voor ouders en begeleiders om beter te begrijpen dat

ook goed bedoelde opvoedingsgedragingen een ander effect kunnen hebben of anders begrepen kunnen worden door het kind omwille van zijn/haar unieke persoonlijkheid [13].

EEN INKIJK IN HET GEZINSKLIMAAT EN HET EMOTIONEEL WELZIJN VAN OUDERS

Om verder inzicht te krijgen in de ouderlijke ervaringen van ouders van kinderen met autisme vroegen we 159 ouders om vijf minuten spontaan te vertellen over hun kind en de relatie met hun kind. Deze bevraging, die in de literatuur wordt omschreven als de 'Five Minute Speech Sample' methodiek [14], zou een indicatie geven van het emotionele klimaat in een gezin [15].

De bevindingen toonden dat de grote meerderheid (74%) van gezinnen met een kind met autisme (gemiddelde leeftijd 11 jaar) hun kind opvoeden in een positief gezinsklimaat, dat gekenmerkt wordt door een positieve ouder-kind relatie, warmte en genegenheid. Echter, gespannen gezinsklimaten, gekenmerkt door moeilijke communicatie, ontevredenheid met het familie leven en/of minder warmte in het gezin, kwam meer naar voor bij ouders van kinderen met autisme in vergelijking met ouders van kinderen met downsyndroom of zonder een beperking.

We zagen dat deze gespannen gezinsklimaten ook samengaan met de ouderlijke beleving van stress. Zowel ouders van kinderen met een autisme, cerebrale parese en downsyndroom rapporteerden aanzienlijk hogere niveaus van stress in hun persoonlijke vrijheid, partnerrelatie en verbondenheid met hun sociale netwerk in vergelijking met ouders van kinderen zonder een beperking. In gespannen gezinsklimaten gaven ouders aan dat ze heel wat stress ervaarden in hun ouderlijke rol, in de relatie met hun kind en partner, en in hun persoonlijke vrijheid. In positievere gezinsklimaten, daarentegen, zagen we dat ouders minder stress ervaarden en dat ze ook meer ruimte vonden om nood-ondersteunend op te voeden. In het algemeen, ondersteunen deze bevindingen de idee dat een gezinsklimaat gevormd wordt door het samenspel tussen ouder- en kindfactoren en contextuele bronnen van stress en steun [6, 16].

WAT MAAKT HET OPVOEDEN VAN EEN KIND MET AUTISME ZO UNIEK?

Uit wat ouders vertelden in korte interviews, bleek dat zowel ouder-, kind- als maatschappelijke factoren mee de ervaringen over het opvoeden van hun kind kleuren.

Wat kindfactoren betreft, vertelden heel wat ouders over de uitdagingen die ze ondervonden in de wederkerigheid en verbondenheid met hun kind. Zo omschreven heel wat ouders zichzelf als een "emotioneel klankbord" of als "de tolk tussen de leefwereld van hun kind en de buitenwereld". Hoewel deze unieke rol zorgde voor een intense en onvervangbare band tussen ouder en kind, voelde dit ook intensief aan voor veel ouders. Voor veel ouders vraagt het immers veel energie om continu te 'tolken',

je aan gemaakte afspraken te houden, en op voorhand na te denken over situaties die mogelijks spanning te weeg brengen bij je kind.

Wat ouderfactoren betreft, vermeldden vele ouders dat ze twijfelden over hun ouderlijke competentie. “Doe ik het wel goed als ouder? Wat doe ik verkeerd?” was een veel voorkomende gedachte. Hiermee gepaard, hadden ouders het gevoel dat ze een grote verantwoordelijkheid droegen. Hoewel de leuze “It takes a village to raise a child” breed erkend wordt, hebben veel ouders het gevoel er alleen voor te staan wanneer het er toe doet of dat ze lang moeten wachten op (professionele) ondersteuning. Hoewel ouders hiermee worstelden, bracht dit ook mogelijkheden en kansen. Zo leerden heel wat ouders creatiever of veerkrachtiger omgaan met uitdagingen, of ontwikkelden ze een meer nuchtere kijk op het leven.

Daarnaast hadden veel ouders het ook over het maatschappelijk stigma rond autisme. Veel ouders vertelden immers dat de onzichtbaarheid van de beperking van hun kind gepaard ging met heel wat onbegrip van onbekenden, maar ook van familie en vrienden (wat bijvoorbeeld minder aan bod kwam bij ouders van kinderen met een meer zichtbare beperking, zoals cerebrale parese of downsyndroom). Deze bevindingen tonen aan dat het tijdens ouderondersteuning erg belangrijk is om 'uit te zoomen' en verder te kijken dan de ouder-kind relatie. Ouders en kinderen staan immers in relatie tot een divers spectrum van belangrijke anderen, zoals hun partner, broers en zussen, vrienden, familieleden, maar ook de bredere samenleving. Daarom is het waardevol om als ondersteuner te reflecteren over de positie van ouders in een bredere maatschappelijke context. Een context waarbij het opvoeden van een kind met autisme nog te veel gekleurd wordt door stigma en geïndividualiseerde verantwoordelijkheid.

SAMENVATTEND

Het opvoeden van een kind is voor zo goed als elke ouder een complex traject dat gepaard gaat met vallen en opstaan. Bij ouders van kinderen met autisme zien we dat deze ervaringen gevormd worden door zowel kind-, ouder- als maatschappelijke factoren. Zo worden ouderschapspraktijken en -ervaringen bij ouders van kinderen met autisme op de proef gesteld onder meer vanwege het verhoogde risico op gedrags- en/of emotionele problemen bij deze kinderen. Bovendien zijn zowel het opvoedingsgedrag van de ouder als de persoonlijkheid van het kind unieke en belangrijke factoren in deze ontwikkeling. Terwijl opvoedingsgedrag dat de autonomie van een kind stimuleert of gekenmerkt wordt door warmte en responsiviteit de ontwikkeling van een kind voedt, belemmert controlerend opvoedingsgedrag de ontwikkeling. De persoonlijkheid van een kind treedt daarnaast ook op als een risico- of veerkrachtfactor in de ontwikkeling van deze kinderen en kan zelfs de gevoeligheid van een kind voor de impact van opvoedingsprocessen beïnvloeden. Voor de meeste gezinnen vonden deze processen plaats in een positief gezinsklimaat, gekenmerkt door veel warmte en waardering. Echter, in

vergelijking met ouders die een kind opvoeden zonder een beperking, rapporteerden ouders van kinderen met autisme meer stress in diverse levensdomeinen en beschreven ze meer gespannen gezinsklimaten. Naast uitdagende ervaringen, beschreven heel wat ouders ook dankbare ervaringen, zoals een verhoogde zelfontplooiing en een intense ouder-kindrelatie. Samenvattend zouden we kunnen stellen dat wanneer men een kind opvoedt met autisme, het leven voor de meeste ouders (veel) intenser is, maar tegelijk ook fascinerend.

Met dank aan alle ouders die hebben deelgenomen aan dit onderzoek, de voorzieningen die ons in contact brachten met ouders, en alle onderzoekers die betrokken waren bij de verschillende studies: prof. Sarah De Pauw, prof. Bart Soenens, prof. Peter Prinzie, prof. Petra Warreyn, prof. Jolene Van der Kaap-Deeder, prof. Wim Beyers, dr. Lisa Dieleman, en docent Chris Swerts.

Referenties

1. Gupta, V.B., *Comparison of parenting stress in different developmental disabilities*. Journal of Developmental and Physical Disabilities, 2007. **19**(4): p. 417-425.
2. Hayes, S.A. and S.L. Watson, *The impact of parenting stress: a meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder*. Journal of autism and developmental disorders, 2013. **43**(3): p. 629-42.
3. McCauley, J.B., P.C. Mundy, and M. Solomon, *Parenting and autism spectrum disorder*, in *Handbook of parenting*, M.H. Bornstein, Editor. 2019, Routledge: New York.
4. Soenens, B., M. Vansteenkiste, and W. Beyers, *Parenting adolescents*, in *Handbook of parenting*, M.H. Bornstein, Editor. 2019, Routledge: New York. p. 101–167.
5. Taraban, L. and D.S. Shaw, *Parenting in context: Revisiting Belsky's classic process of parenting model in early childhood*. Developmental Review, 2018. **48**: p. 55-81.
6. Sameroff, A.J., *The transactional model*, in *The transactional model of development: How children and contexts shape each other*. 2009, American Psychological Association: Washington, DC, US. p. 3-21.
7. Deci, E.L. and R.M. Ryan, *The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior*. Psychological Inquiry, 2000. **11**(4): p. 227-268.
8. Soenens, B., E.L. Deci, and M. Vansteenkiste, *How parents contribute to children's psychological health: The critical role of psychological need support*, in *Development of self-determination through the life-course*. 2017, Springer Science + Business Media: New York, NY, US. p. 171-187.
9. Allen, E.S., W.S. Grolnick, and J.V. Córdova, *Evaluating a self-determination theory-based preventive parenting consultation: The parent check-in*. Journal of Child and Family Studies, 2019. **28**(3): p. 732-743.
10. Joussemet, M., et al., *How to talk so kids will listen & listen so kids will talk: a randomized controlled trial evaluating the efficacy of the how-to parenting program on children's mental health compared to a wait-list control group*. BMC pediatrics, 2018. **18**(1): p. 257.
11. De Pauw, S.S.W. and I. Mervielde, *Temperament, Personality and Developmental Psychopathology: A Review Based on the Conceptual Dimensions Underlying Childhood Traits*. Child Psychiatry & Human Development, 2010. **41**(3): p. 313-329.

12. Prinzie, P., et al., *The mediational role of parenting on the longitudinal relation between child personality and externalizing behavior*. Journal of Personality, 2010. **78**(4): p. 1301-1323.
13. Mabbe, E., et al., *The moderating role of adolescent personality in associations between psychologically controlling parenting and problem behaviors: A longitudinal examination at the level of within-person change*. Developmental psychology, 2019. **55**(12): p. 2665-2677.
14. Magaña-Amato, A.B., *Manual for coding Expressed Emotion from the Five Minute Speech Sample: UCLA Family Project*. 1993, Los Angeles: UCLA.
15. Sher-Censor, E., *Five Minute Speech Sample in developmental research: A review*. Developmental Review, 2015. **36** p. 127-155.
16. Belsky, J. and S. Jaffee, *The multiple determinants of parenting*, in *Developmental Psychopathology: Risk, disorder and adaptation*, D. Cicchetti and D. Cohen, Editors. 2006, Wiley: New York. p. 38-85.